

ШЫН

1972 жыл
ОКТАБРЬ
11
СРЕДА
№ 240 (9006)
орто 2 пол.

БИИ-ХЕМНИҢ ТАРААЖЫЛАРЫ ТИИЛЭЭН

Дүүн СЭКП обкомунун бю­розу, республиканың Министр­лер Чөвүлөтү болгаш проф­союздардын област Чөвү­лөт октябрийн баштайты он ховуунда районнарның дүжүт ажаан азымыкшының болгаш тараа белеткелениң талаам­биле социалист чарыжының түншелин үндүргөн. Күрүнеге 110 муң тонна тараан садар далааны күүсеткен рес­пуб­ликаның тараажыларының

улуг күш-ажымч тилелге­нин кыды хүдөө адан док­таалда демделгөө. Рес­пуб­ликаның шөлдеринде 200 муң гектарның тараажы кестер­геи, ол дөргө тараажы ажаар ужурау шөлүн 83,6 хуузу-дур. Ол иккаш план­нын 73 хуузу бооп турар шөлүн тараа культураларын долузу-биле ажаал апкан.

Орток он ховукта күрүнеге 13 муң тонна тараа садар талам-биле далааны күүсет­көө, тарааны хүдөө адыр чөвүлөтте соруту үргүзүл­гөн, ону ам-даа 20 муң тон­надан эвонот белек белекел алыр ордасын турар Бий-Хем районун тараажы­ларының белик чедикшиңи доктаалда база демделгөө. Районун партия организа­циялары болгаш азыл-агый удуртукчулары чак-бораң ур­жугула ажаан азымыкшы­ның нары байдалы барым­далап көргөн, күш-ажымды тодарты организаациярыче.

масса-политиктиг ажымды күшөдиреринче улуг ик­чонгови үлөп, дүжүт ажаан азымыкшының шалыкны доо­зарыче бүтү күшү салган. Бий-Хем район Кызыл хоорай Советиниң, Танды районун чамдык колхозтары, сов­хозтары темиян куудатпаны түвэр.

Ою-биле, чергештир рес­пуб­ликада дүжүт ажаан азы­мыкшы күшү чер аңдары­ның болгаш мал азыраар бо­дун чөмчөр белеткелерини темиялери интизи-биле оожум болушан турар. Ам-даа 60 муң гектар тараа культуралары ажаан адым­наан, күзү чер аңдарының планы чугаа 50 хуу, үрөви белеткен азымыкшы планы — 75,4 хуу күүсеттинер. Күсүк хову азымдарын Чар-Хем-чик болгаш Улуг-Хем район­нарын азыл-агыйлары аажок саадым турар деп доктаалда демделгөө. СЭКП обкомунун бю­розу,

респу­б­ликаын Министрлер Чөвүлөт болгаш облпроф­чөвүлөт чарыжа Бий-Хем районун тилелчи деп саана, ажаа шамчыр Кызыл густу, ажаа шамчыр Кызыл густу болгаш республиканың Хүндүлөт самбарының кил­лер деп шилтирөөн.

СЭКП Тыва обкомунун, Тыва АССР-ин Дээди Советиниң болгаш Министрлер Чөвүлөтүнүн органы

КЪБИЛЕЙГЕ ТӨЛЕПТИГ УЖУРАЖЫР ДЭЗШ

Тываның тараажыларының тилелгези

«Хамыктын дөжөн — тараа» деп улугуң мерген үзөгөр чугааы бар. Тараа остурун турар кижилерин азыл-херө эбузу-ла маадарыч чорук. Ылдыг эрес-шудургу кижилерин азымыкша бистич республиканың колхозтары болгаш совхозтары бо чылын чагай дүжүттү остурун алган. Богуше чедир Терези чуртун шыгжамырынга 112.062 тонна тарааны урар аралды болган бис. Ол күш-ажымч тилелгезе амыг чедир 34 муң азыл тонна тарааны урар Каз-Хем районун азыл-агыйлары улуг үзүң килергенер. Ол иккаш Бий-Хемниң болган. Кызыл хоорай Советиниң азыл-агыйлары боттарыга ажаан белеткен социалист күшөдирерин дым адыр күүседин алганар. Дүжүт дөш шынды демисе чөвүлөтүрүң, район тоңтериян чурт-тажылары, өрөспелге чөвүлөтүң сургууздары болгаш башкылары улуг дузаны чедирген.

Тываның тараажылары дүүнге чедир 112.062 тонна тарааны күрүне шыгжамырынче кириген. Ол болза бедиткен социалистиг хүлээлгеге хамаарыштыр алырга, оң 101,9 хуузу болуп турар-дыр.

Районнар айы-биле мындыг болган:

Районнар	Планы (тонна)	Сатканы (тонна)	Хуузу	Районнар	Планы (тонна)	Сатканы (тонна)	Хуузу
ТАНЦЫ	56000	49218	87,9	ЧӨӨВ-ХЕМЧИК	4940	3410	69,0
БИИ-ХЕМ	13000	14283	109,9	БАВ-ТАЙГА	130	188	144,6
КАА-ХЕМ	27.000	34.327	127,1	КЫЗЫЛ	5000	5536	110,7
УЛУГ-ХЕМ	5.580	4139	74,2	БАРЫН-ХЕМЧИК	1300	896	68,7

ОНААЛГАНЫ КҮҮСЕДИПКЕНДЕ

ССР Эвилелиниң тургустунганында бээр төөлүгү бежиң чыл өкчө төлөптиг уткуур дөш, бистич улуг Терези чуртувуста калбарган массалык социалист чарышка киришкен бистич республиканың көнө азыл-агыйның азыл-ишчилери агаар-бөйдүстүн байдалы нары болган бо ажаан азымыкшының үзүңгө онза шалыкшы ажылаанар. Ажаан азымыкшының шуудан азыл-агыйлар кожанында-да, ырак-даа турар азыл-агыйларга дуулажып, боттарының комбайнерлерин, техникаларын ынаар чоруткан, төлөптиг дуаны чедирин тургузган. Ол кызык азыл-иштинги түншели дөраан көстүп келген, чүз дөргө октябрийн 9-та бистич рес­пуб­ликаның азыл-ишчилери Терези чуртта 110 муң тонна тараа садар бедиткен социалистиг хүлээлгезин күүсеткен. Хүлээлгени күүседир дөш республиканың дым хей азыл-агыйлары күженишкенир ажылаан. Ол хүнге чедир республика 110.739 тонна тарааны күрүне шыгжамырыче кириген турганын билдир бис.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕ

Ростов областа Зериоградск районун Ленин аттыг колхозунда партия организаацияның ажылының догузында айтырларын партия Төп Комитетинде чугаалажып көргөн.

Партияның XXIV съездинин болгаш СЭКП ТК-ның Шленумдарының шилтирелерин боттандырышан, Ленин аттыг колхозтун партия организаацияны интилеа буюрулуэин улам ынай көдүреринче болгаш интенсификациярыче, коммунистерин болгаш бүтү колхозчуларын политиктиг база күш-ажымч икеллейин калбартырычыче, бүтү азыл-ишчилерин коммунист кижилерингезиче улаган турар дөраан хүдөө адан доктаалда демделгөө турар.

гаш чулууттү чөмчөрин эрткен чылдында хойну бедиткөөн. Азыл-агыйның экономикаын быжытышының үндөспөс, колхозчу суурларын чагай байдалы болгаш культураларын өзүп турар. Кол план агаарга тузуп турар колхозчу суурларын даштык хову-хөвир кескүзу-биле чаартышы, олар хоорай хөвирлиг бооп кел чоруур. Ааар-да амыг үзенин магазинерин болгаш шөлдерин, урууларын чагайлаштырган ишчилери база салтарын тукулаан, культураларын өдүлүшүн түзүп, дерин, оруктары болгаш куудуучуларын асаалыгалап турар. Электери, радио, телевидение колхозтун ишчилериниң шүкт эдилеан апарган, байжыр-байжыра галы киригилеан.

Колхозтун партия организаация болгаш баштаар чери тускай эртемингериниң база колхозчуларын кижилегези-биле буюрулуэин техника талам-биле чаарты дерининиң, черин, материалды болгаш күш-ажымч куралдарынын эки адымдарынын, политикти болгаш организаацияны азыл-агый саймалангажыларынын талам-биле кемчелерин ажаал-адыр кылган, боттарынын турар. Колхозта шын тарыга ачкештингезини шингээлип алган, тараа болгаш техника куудуучуларын ян дүжүткөр сорттарынын үрөшин бедиткен ап турар. 700 азыг тектар чери суугаар системанын болушун көргөзүп-биле тузуп кылган алган. Сут-бараан фермаларын быжыткан болгаш комплекстик байла-биле медаларын быжыткан болгаш маддын семитилгезин үзөтпүге үндөспөс организаация.

Оң-биле калы СЭКП ТК-ның доктаалында демделгезин болза, Ленин аттыг колхозтун партия комитетинде азыл-агыйның болгаш болушун азыл-агый чорудулуэиниң түншөлдөрүн үнөлөп көрөдө, чамыкча чөтүр негелде чөк бооп, бар культураларын чедир ажыла-валың бар база кыла азыл-агый продукциянын буюруларын денгизин колхозтун өзүп турар материал-техниктиг баазанын ама-даа дүшүңгө турла-даа, чедир алган чедикшиңгезе сагыш оожур-гаар чоруктар ховар эвес.

Партия организаациянын инициатива-биле колхозта бот-орулга-чарыжалыг комплекстик салбарларын тургузушан, күш-ажымч организаацияны колхозта биле медаларын быжыткан болгаш маддын семитилгезин үзөтпүге үндөспөс организаация.

Тараа буюруларын темиялени өзүдөин чөтпөс. Сөөлү чылдарга кукуруза тарылааны шөлдерин кылган, оң дүжүттү чарылаан. Ол чорук күрүнеге планнан ажы тараа садар арганы эвоноткөтөн.

Колхозта мал чөмчү культураларын дүжүтү чарыс. Сут-гатын чөмчөрин мал чөмчү буюрунчө буюр-чөтүрү-биле ажылавалың, чайгаар үнөиң тилегин шөлдерин акилдер талам-биле эржек чүтүла хөмчөлөрүн албай турар. Оң түншөлинде силс болгаш маддын бөдүн чөмчөрин бедиткөөр план күүсетингейн турар. Чамдык фермаларга мал чөмчү бедиткен бөвөр организаациялан, оларын, илгалың мал чөмчү таралы төтөгөш чарылаар чоруктар бар. Күш-ажымч буюручулуэун оожум бедитин турар, көдө азыл-агый продукциянын фот-үзөң улуг болуп артышшан.

Тараа буюруларын темиялени өзүдөин чөтпөс. Сөөлү чылдарга кукуруза тарылааны шөлдерин кылган, оң дүжүттү чарылаан. Ол чорук күрүнеге планнан ажы тараа садар арганы эвоноткөтөн.

Партия организаациянын организаация болгаш политиктиг азымыкшы күшөдирерин коллективке оң ат-алдарын болгаш саадыан бедиткен. Колхоз экономиканы хөжүрлө талам-биле улуг чедикшиңин чедип алган. Секки беш чылдын тургузулган нити продукци буюруларын чылда ортумак хөмчөлий 36 хуу өскөн. Ол-ла үрөви тургузулган тараа культураларынын бир гектардан ортумак дүжүтү 21,7 центнер, а 1971 чылда — 27 центнер болган. Эгт буюрун чылда ортумак-биле 39 хуу, сүтүтү — 48 хуу, далаа чургуулары — 2,5 катап өскөн. Көдө азыл-агыйның кол-кол продукцияларын күрүнеге садар культураларынын бүтү хөвирлерини онзалдарын чугаа чөкчө күүседир дөш харымсалганы меделер биринче кол-кол тургузулган үш катап өскөн.

Колхозчуларынын садыг болгаш амылдар хандырылганы организаация турарында үзүп чөтпөстөр бар. Абыттыгын чөтпөстөр база колхоз баштаар чөмчөрин азыл-агый чорудулуэин контрольдаар эргин партия организаацияны долу чөткөчлүг боттандырыбай турары-биле, даандырган азыл-агый чөкчө дөш, хамыктын мурун-да планирени болгаш күрүнеге садар көдө азыл-агый продукцияларынын бүтү хөвирлерини онзалдарын чугаа чөкчө күүседир дөш харымсалганы меделер биринче кол-кол тургузулган үш катап өскөн.

Аажок кандашыкынын бо чылын гектар шөл бургузүлгөн 21 центнер тарааны, 15 центнер тарымаал тоорукту ажаал алган. Эске улауучуларыннн база багыт эвес дүжүтүп өстүргөн. Маддын бөдүн бол-туш алдым. Бо беш чылдык инини чымында мындыг көргүзүлгөр ховулаан талам-биле — 107—105, дүктү — 3,1—3,3 кол. болган. Мында чүгө экон авес, харын дуулаачы калар чылдарын, сакманистерини, калайыч — Эмчур Панинованын кызык азыл биле кириген. Маң күш-ажымчын чаахтап бедит-биле үнөлөтинге өвөп чөттири чорур мен. 1966 чылда Куш-ажымчын Кызыл Тук өрөөн, В. И. Ленинниң тооруктуңгенин бээр чус чыл оюнда Юбейдиң медал-биле шаңдалган. Эрткен беш чылдын түншөлин дөш хамыла — Ленин орденни менээ тыкышкан. Мында шаңдалгала талентиг харымы — чүгө кызык азыл болуур. Коммунист бала дептүг кижи болган, чөпчү дөш бүтү күжүмү берип ажылаар мен.

Колхозчуларынын садыг болгаш амылдар хандырылганы организаация турарында үзүп чөтпөстөр бар. Абыттыгын чөтпөстөр база колхоз баштаар чөмчөрин азыл-агый чорудулуэин контрольдаар эргин партия организаацияны долу чөткөчлүг боттандырыбай турары-биле, даандырган азыл-агый чөкчө дөш, хамыктын мурун-да планирени болгаш күрүнеге садар көдө азыл-агый продукцияларынын бүтү хөвирлерини онзалдарын чугаа чөкчө күүседир дөш харымсалганы меделер биринче кол-кол тургузулган үш катап өскөн.

Күрүнеге тараа садар талам-биле боттарыга алаан социалистиг хүлээлгезин азыл-агыйлары улуг үзүңгө күүседип апкан амыг үлө партия райкомнарынын, райкукумарынын, көдө азыл-агый организаациянын, удуртукчуларын болгаш колхозтарынын, совхозтарынын хөй-платнык мурунда турар турар улус азыл-агыйны база политиктиг эвонот харымсалганы сорулга болза, артын калган дүжүтү дүргөн, чидирг чөкчө ажаан азымыкша бүтү күшү, күчөшпейт мөөнөзори болуп. Бо күс тараа ажаан азымыкша барык-ла хүн бүрү шаптыктап, тараажы, гектар бургуу ажаан адыр дөш, ала шап бургуу халас ытхай тургаш демисептерин ымага-даа бедиттир. Күсүк бораң хувир дүжүт ажаалдашың хуусааны дым кымырып, хар респу­б­ликаын барык-ла бүтү тараа шөлдеринге эрте дүжүт, ылаңгай Каз-Хем, Танды, Бий-Хем болган эске-даа районнарга шаптыгыт уруулары чедирген. Агаар-бөйдүстүң индыг апарып болушун билеш, мураакты колхозтар болгаш совхозтар ажаан азымыкшы ажыларын эгизден тура шалыкшы темиян, күш-ажымч организаациянын белик бедиткө чоруду ачкөт.

Шак ымаар шалыкшы ажаалдан келгенинги түншөлинде ажаан азымыкшы ажыларын «Кок-Тей», «Бурунгаар», «Кызыл тук», «Тээди» совхозтар, Каз-Хем районун «Ленинчи орук», «Октябрь 30 чылы», «Октябрь 14 чылы», Тандының — «Коммунистич хереди», Бай-Тайгыгы — «Мураакты» колхозтары бүрүн дооуш, боттарының эи дөргө комбайнерлерин эске азыл-агыйларга дуулаары-биле атыктарганар.

Боттарының мергезиленин буюугу мастерлери болуп комбайнерлерин, тракторстерин болгаш чөлаачыларын ачураа, азыл-агый республикада калба-биле бедитер. Оларга «Тилелгезе» совхозтон Кара-Сал Кызыл-оол, Монгуш Хүреш-оол, Бадм-Хө Кызыл-оол, Тандының «Коммунистич хереди» колхозтан Оюн Комбужал, Оюн Кара-оол, Александр Шутинев, «Бурунгаар» совхозтан Федор Минов, Кудер-оол Монгуш, Владимир Абрамов, Василий Артыган, Көдө азыл-агыйның дүжүлгө станиязыдан Оюн Кара-оол, Владимир Каттыкын, «Кок-Тей» совхозтан Сергей Кытца, Иван Штенберг, Иван Мурзин, Михаил Каков болган оюнда өскөктерин хамаарыштырып болур. Оларын икка бургау шак, миңтү бургуу четче амыкшан, үргүзү-ле 1,5-2 көрүмү күүседип көстөнер.

Мынды болза-да ажаан азымыкшынын шалыкшыларынын мурунчү дүжүлгөлиң бедитер ажы чөк боттанынча бир дески эвес болуп келген. Борга күш-ажымч бедиткен организаация боттарының дөрт хүлээлгези болур азыл-агый удуртукчуларымын аныма, чамдык партия, профсоюз, комсомол организаацияларынын четпес ажылаанын айттыр алар. Алар ажаан азымыкшында мурунчү дүжүлгөлиң бедитерин, азыл-агыйны эвес чоруктар-биле, сагыла-чүрүм үрөшкенири-биле демисеп чорудар куудуулаан.

Техниканын күрүн четче ажылавалың турар чамдык азыл-агыйларга дүжүт ажаан азымыкшынын байдалы дүвүрөвич. Ону чүгө агаар-бөйдүчө чүү каап болза, Барыны-Хемчик, Чоол-Хемчик болгаш Улуг-Хем районнарын чамдык азыл-агыйларында үрөмөк үрелишкениринги уржугу-биле мапоя-техника ажаа тургушкучта таваржып турганын көдө азыл-агыйның хүн демделгелеринге айтып тургулаан.

Бо хувинге чедир республикада 60 муң га тараа культура-лары ам-даа ажаан адымнаан. Артык дүжүттү чидирг чөкчө, шуптууш шыгжамырга уруп адыр дөш улуг күжөнишкенирин үндүрер негетиниң турар. Оң-биле кады келер чылдын чагай тараажы остурунниң куралынарын тургузарычыче күчөшпейт кошатпаза чоругу. Ажаа бир-ле дугаарында эки үрөвини өй-шөанда уруп алмыр, хөй черин аска бедиткен, чарын адыр, сугтарыла дөргөлгезин белеткери негетиниң келген. Нитиңиң маддын бөш савын остурдө, оң продуктулуу бөшдөиде мал чөмчү тарааны уруп алмыр, саваң, сиңини четтир калдыр бедиткөп алмыр улуг укур-дууалың утас хөкчө. Мында турбуже, илгалың күсүк чер аңдарымын кошкак темиян чоруп турар. Ону 137,6 муң га аңдар турган, амыг чедир чартык көвүн күүседип алганымын четпес деп санаар чорук.

Бүтү күсүк хову ажаалдарын комплекстик чорудары азымыкшын мурунчү азыл-агыйларынын дүжүлгөлиң бедиткен турар. Партия совет, азыл-агый организаациянын, колхозтарынын болгаш совхозтарынын удуртукчуларынын бо хүндөрдөгү эи кол сорулга күсүк хову ажыларын дүргөн дооарычыче, ышма бедиткөчө массалык-биле киририаче азыл-ишчилери мобилизаастары болур.

Төлөптиг ажилдаары — эки хары

Ол күзүң хайымчы-ла хүнөр турду. Совет Эвилелинге каттышкан бис. «Улуг Эвилелин, делегейге аң-не улуг, өң-не күнүтү чуртун хамаатты мен» дөң чоргаар чугаалар чон арзында дыргын. Бистич Чыргалаңды сумвуге-түн «Дытты-Ары» МЧЭ-анын ишчилерин өөрүшкүзууу база кызыгаар чок турган. Хураал, иттиң кижи дөргө, оң чыда калып келчөк. Бир-ле улук чар келди: «Самагалдай анык өскөни митингиз болур» — СЭКП-ге Тыванын, каттышканын дугайында. Апыла үрүвүн даргасы кижжи болганымда, баар өөрүмү чөпчү, дозуннар бизил бедиткөп алган, чөдө бердиңс. Өкө сумаулардан келген аныктар, база энежок. Кызыл туктар, дозуннар, өөрүшкүлүг чугаалар, каткы-хөг...

чөр саындан көрүп турар-дым бис. Колхоз тургустунган союнда он чыл хөдө турган ажылааным. Бежиң чылдарын төчүлдөн бо хүндөргө чедир хөй каларын, бригадирин келдим. Бир эвес бо үрөви нитиңде бистич бригадистын буюрун продукциянын мөөнөзөр чүвө болза, та жеже машина нити ээт, дүк болур ылмаан! Күрүневиске, чоңууска, оң материалды чагай чорунга, миңдон-миңдон совет ишчилер-биле дөмөй берип турар үлүвүсө ол. Бистин хөйжүлөгүмүсө барык-ла чыл саынды планнын даалгаларын күүседип келген. Бо чылын дүк садар планнымысты ажы күүсеттинис. Эгт планын бад күүседип бис, хойну баш саны планнаымынга дүжүр.

Митингин арваа кожомунун секретары Далай-оол зарга ажитып, Кызылдан келген сургакчыгя сөс берди. Дөраан дайынын Кызыл Шериг болуңун чуртунга үндүр оылдым, оң иккашныче сывырып бар чоругу. Тыва чон дайынын согарынга эвонот-биле-да бол улуг-хуушун кирип турар. СЭКП — бистич ийги Ал-чүртүвүс деп билип турар бис. Ам улуг күрүнеңи бүрүн эргелик хамааттылары болган-дым бис.

Сургакчы дарганын чугаалыкын утказың билген чүвө. Бистер өөрүшкүвүс түзүп шылавалың, уралап турдувус. Мен үш дугарында саяал бердим. Совет Эвилелинге каттышканымыс канчаар-да аажок улуг аас-кежиң, ишма төлөптиг хары — кара-кызыл күш-ажымч болур ужурау деп болааларымы илериңини кыска чугаамга орадалшан мен. Сүрүдөөмүң-даа хөлчөк.

Ие, күш-ажым! Оң бээр чээрби сөс чыл эрткен. Эвилелиңге быжык болуру — оң кежиңүн бургууңун кирип гурар үлүг-хуушундан хамаар-жыр деп билеп, бөдүмүң шам-биле ажылап чоругу мен. Каттышканымыс союнда Тыванын хөгжүлөдүрүшүн кай-гүмчү шалыкшының каным өстөр-биле илериңи боор, оң

Мен чүгө бригадист эвес, хөйжү бөлөгүмүмү бөдүмүң хууда салымыкшынын арталгыла болза, хөй болуп дөң кызыл ажылаар кижил мен. Эрткен беш чылда ортумак-биле төртүр чүк койдан 108 хуурамын, хөй бургууңиз 3 килограмм ажы дүштү кыр-

Митингин арваа кожомунун секретары Далай-оол зарга ажитып, Кызылдан келген сургакчыгя сөс берди. Дөраан дайынын Кызыл Шериг болуңун чуртунга үндүр оылдым, оң иккашныче сывырып бар чоругу. Тыва чон дайынын согарынга эвонот-биле-да бол улуг-хуушун кирип турар. СЭКП — бистич ийги Ал-чүртүвүс деп билип турар бис. Ам улуг күрүнеңи бүрүн эргелик хамааттылары болган-дым бис.

Мен чүгө бригадист эвес, хөйжү бөлөгүмүмү бөдүмүң хууда салымыкшынын арталгыла болза, хөй болуп дөң кызыл ажылаар кижил мен. Эрткен беш чылда ортумак-биле төртүр чүк койдан 108 хуурамын, хөй бургууңиз 3 килограмм ажы дүштү кыр-

А. СОДУНАМНЫҢ ФОТОСУ.

И. ДАНЗУРУН, Тыва АССР-ин Дээди Советиниң догуудагы, Тес-Хем районун «Чодура» колхозунда № 1 хөйжү бригаданың бригадир.

Совет болгаш моол улустарын найыралы кезе мөңдө бузулбас. Ол акы-думмалык найыралды чыл саында демделген эрттирери бисте чамчыл апарган. Бо чылын совет кижилер ССР Эвилелиниң тургустунганын 50 чыл оюн уткуш тура, совет-моол найырал айың база демделген эрттирер.

КОЛХОЗУВУС ХӨГЖҮЛДЕЗИНИН КОЛ-ЛА КҮЖҮ—НАЙЫРАЛДА

Күш-ажылчы тишлелгелеринү демдээ

Тараажынын адын сыкпас

Бистик колхозун «Кызыл тараачын» деп ады-ла оңд тараал шөдөрүндө аныкдап турар киян бурзууге хары салгалдык чорукту оонаштырып, тараажы кижинин ат-адынын ыдыкты-биле сагырын даадырып турар. Ычангап ажаан алымшынын тудукту хуверинде күрүнеге сатса чогуур 3800 тонна плавнысты күүсеткен, тарааны ам-даа немей садар дөш, агаар-бойдустан байдамы баксырал турра-даа күрөшүнүн аныкдап тур бис.

Бо чылын тараанын дүжүдү мурунку чылдарга бодарга кайгамчык эки болган. Оңд тодаргай чижэ бо. Ажаан алдынган 3,5 муң гектар шөдүн дүжүдү та бурзууден өң ортама-биле 30 центнер болуп турар. Ол ышкан эң эки ышарым, «Саратов-29» деп үрөшүн чаштырган 485 га шөдүн дүжүдү гектардан-ла 40 центнер болган. Интиг репродуктивий «Скала» дээр сортуу үрөшүн тараан 1500 га чөр гектар бурзуу илен-не 37 центнер дүжүдү берген. Оңд биле череселештир, эки шыварымда хамаарып сууламды районукан сортуу 137 гага тараан турган чүе. Ук шөдүн дүжүдү гектардан-ла 34 центнер болган. Моюн ал коорге, үрөшүн эки болган түдүм-ла оңд дүжүдү чагай болуп деп чүе илден.

Аныкдап чыгыс аай удуруптун башкары-биле шунту 35 комбайны чыгыс бригадала моонноз болган оланын агы-агы зөөлөрү дүжүдүн. Бир зөөлөрдө 4 комбайн бар. Кайы шөдүн тараанын байдалы кышкы болдуру, оңу барымдалаан, кол агроном В. Иконкин күштү таарыштыр хуваап турар. Бо чорук ижевер, септекчилер бөдү, поварлар болган өскө-даа комбайнның доктаамал ажылдаа-шыпта хамаарымчалык ижилерин чыгыс чере турарына таарымчалык.

Бригадада чоргаарлаан болур комбайнерлер хөй. Ажаан алымшынын өңө хуверинде эгелестен, Павел Шыбин бедик көрүзүгүлү болуп, бирге черде чорук турар. Ол ышкан комбайнерлер С. Чолдак-оол, К. Котьев баа-ла хун ууун доктаамал ажыр күүседип, беш холуктап үндүрүп турар сочарынын түндөндөндө үргүзү шаңналмактады ай келгенер.

Бистик район Саян сымнын электеринде турун турар болган, агаар-бойдуз үргүзү баскырап, хар чаап илеген. Ындык болза-даа тараажы бурзуу бодуну үзүт-хуууну найыралдык уулт байырламы — СССР-ниң тургустуну аныкдап бээр 50 чыл болур оюнга бараалгалыр дөш, «Кызыл тараачын» адын сыкпасы-биле эрестиг аныкдап турар.

К. ФРОЛОВ, комплекстик хову бригаданын бригадир.

ЧУРУКТА: муракчы комбайнер Константин Кочнев.

2507 литрни...

Бистик Туран сүт-бараан фермазы саалданы машина-биле чорудуп, ол талаам-биле бирги, ийги кластарык мастер-лерди деп аттары беани ээзон хан саанылар чедип алган. Мей база бирги класты дукаан аддым. Инестерин машина-биле саарыны конкурузунга чыгыс бистик фермазын командам киришкен, района бирги чери алган.

Хой националдык ССР Эвлекенин тургустуну аныкдап бээр 50 чыл болур оюнга уткуштур бистик фермазын саа-чыларынын арамында социалисттик чарыш калбарган, киян бурзуу бедиткен хүлээлгелерин алгылаан. Бо чылын бир инектен-не 2500 литр сүт саар плаанын турган, 2800 литри саарын хүлээнген мей. Шунту саар турар инектерин 24, Эртен тос айларда бир инектен-не 2507 литр сүтү саап алдым. Ычангап юбилейи чылда алган бедиткен хүлээлгени ноябрь айда күүсидериниң аргалары бар болгон декабрь айда чеме литр сүт саап алыр бөдүр мей, ол — мээң уул байралага немедө бөзөм болур.

Социалисттик чарышна фермазын муракчы саагычларынын бирөөн Асаулдар Кочканын кийдырган, көрүзү-талаам-биле муракчы чоруп тур мей. Кочканын көрүзү-лер баа-ла эки. Эртен тос айларын түндөндө бөдүрлер өң фермада үшүк черде чоруп турар, а мурунку олдуруга Т. Романова, Оз — районда эң эки көрүзүгүт болуп турар. Бир 25 саагыч кийи болганда, республиканын бүтү саагычларынын ССР Эвлекенин 50 чыл оюна төлөткүт уткуп, Төрөң чуртка улам хөй сүтү бөзүп күүседим.

Г. ХАЙДЫВАЙ.

Ленин орденниг „Кызыл тараачын“ колхоз дүүнге чедир күрүнеге 6.044 тонна тарааны садып, бедиткен социалисттик хүлээлгезин Бии-Хем районда бир дугаар 159,1 хуу кылдыр күүсеткен.

МӨҢГЕДЕ ДӨРГҮЛ-ТӨРЕЛ

ССРЭ-ниң тургустуну аныкдап бээр 50 чылынга белетеве дугайында СЭКИ П.К.-иң доктаамал мындык олдуруларын номчаш, кижиниң септисин эресте-шудургу аныкдап турарар. Найыралдан төртүтүнген «Кызыл тараачын» чылдык чыгыс улам оңд, оңд ортуламы улам-на көндүр оорар. Колхозтун бодунуң пла-ныа баугаар 1973 чылдын ин-варыда 26,5 муң хойлук, 5 муң хире мыймыты бода мадык болуру көрдүнген. Колхозтун тараа шөдөринде амгы үениң күчүдү техникамы аныкдап турар. Ол дөрге 100 чыгым трактор, 35 комбайн, он-он автомашина-дыр. Олары бистик колхозчуларыны боттары башкарып, төрөң колхозунуң экономика-

ларымыс чагай дүжүтү өстүрүп алган, бир гектардан ортумак-биле 30 центнер чедир тарааны ап турар. Ажаан алымшын агаар-бойдустан берге байдалында чорутууну турар. Тарааныстың узулг кезин чыдыркан. Чамдык шөд-дерде тараа харга бастырган болуп турары бистик тараа ажыларымыс шаптыктык бо-лу берген. Ындык болза-даа бистик найыралдык ажыл-ишчилерине бо хүнерде баугаар эресте-мадырлык чоруну көрүзүп, ажаан алымшынын чүтүдүдү уламчалаашыан. Комбайнерлер хүн нормамын доктаамал ажыр күүседип турар. Оларың хөй кезин боттарыңа алган социалисттик хүлээлгелерин ажыр күүсе-

түң тон шаңында ажылдап турар бистик колхозчу хөрөжөнөривиниң дугайында мактадым гөстөрүн дыпкан болур.

Ам-даа кызыр ажыл хөй. Бөдүнармы-биле дүрген, бүтү-ле арга-тураларыны ажы-лап турган, ам-даа 2000 га черин тараанын ажаан алыр анаар. Комбайнерлерин эрестиг ажыл-ишчилер ачымында шөле тараа кайгайы, четче ажаан алыр дээринге бистик колхозчуларымыс бузуредип.

Туран сүт-бараан фермазын чыгыс кластын коллективин узулг чедипкинерин билем.

Чылда сүт дугаар хүлээлгезин ол коллектив октябрь 10-да, а плаанын ооналданым — сентябрь 25-те ажыр күүсе-дип шыдаан. Бир саар ишекке оонаштыр саалда 160 кг ажыр оңдүлөк болган.

Хөй националдык узулг колхозтун ажыл-ишчилерин сый-ры эвилелден, олорун найыралдык аныкдап, чурт-тарына таарымчалык бай-далды тургузар дөш колхозта партия организациалары күжениниңиниң аныкдап келген. Найырал, бот-ботта-рынга дузалажыгыра, плаан-лар болган хүлээлгелер күү-седирине киян бурзууну ижилгелерине хамаарым-чурт ленин, беселелерни үр-күзү чорудуп келген бир Ындык чугалажымыншынар мыйла-ла эрестиг болуп дөш, агитаторлар болган пропаган-дистер колхоз бодуругенин-де, боттарынын амырда-рында, ажыл-ишчилерни че-жертерин, фактылары орта аныкдап турар. Партия органи-зациянын болган колхоз баштаар черинин кычар чорудуп турар анык-хөрөң-сөкү үрө-түшүлүг болуп турар. Киян-чурт бот-боттары хүндүлөп, Төрөң чуртунга мыйк, күш-ажылга дем чы-гыс болуп киян-чуртунин турар. Ленин орденниг «Кы-зыл тараачын» колхозтун моңгөде төрөң ажыл-ишчиле-рин алдарым юбилейге каш дамыр күш-ажылчы белет-терип ужуражыр, ажал-агыл болган культура талаам-биле эки үрө-түшүлүг ажылдаар дээрине чыгынгин турбас.

Ф. ЛЕБЕДЕВ.

«Кызыл тараачын» колхозта партком секретари.

ГЕКТАРДАННА 30 ЦЕНТНЕР ЧЕДИР

амы улам быжыглалар дөш төлөткүт уууну кийрип турар.

Эң-не чугула чүе болза, муракчыларымыс бөгүлүг чедипкинерин даарта бүгүденин бода бээр кыдыр ажылдарын деп колхозчулар улам билип турары болур. Ажыл-ишине үзегерин, үргүзү-ле чаа чүдүдери дилеп түш чоруп муракчыларымыс саны хүн келген түдүм оңд турары өөрүчүг. Бистик дыга хөй муракчыларымыс ажалдык орденнери болган медальдары-биле шаңгалылаан, 70 хире колхозчу «Коммунисттик күш-ажылдын шамчымы» деп бекен атты өдлөп, 400 хире инек ол дөш демисекин турар. Боттарына алган социалисттик хүлээлгелерин алдарың-биле күүседип турар саанылар Т. Романова, Г. Хайдымай, А. Кочкина, Н. Иргит, Э. Банр, З. Банр, бызда ажаакчы С. Кунгурет, механозаторлар Овчанов, Якименко, Н. Куп, Сивас, С. Чолдак-оол, чолачылар П. Шадыр-оол, А. Савин болган өскө-даа муракчылары бис чоргаарал-биле адан турар бис.

Бо чылын бистик колхозчу-

кадым үргүзү хыяп турар эмчи сеэстры, амдагы ашпиченин белеткечилерин ийи дөшөр бар.

Киян-чурт башкары башкары А. Шулмиди, П. Сероденкова, Э. Киязева олорун родлы Оңд уламдында ил-сидеги уруулары боттарынын салдыгыне чыгыс берген, үргүзүчү мыйлап, холдөш, шүдү-тэи турарын бо-ла көрүп бо-луру.

Бо күстен эгелестен, баянст Я. Носковскийн урутарын музмага баугаар мыйлап, тап-чылдарына өрөдип эгелестен. Ол күндөдөргө өрөнгөн чүдү-дери бистик садиктин чапта-ры Улуг Октябрьдин байырла-ны ноябрь 7-де ады-незиге концерт кылдыр көрүзүрер.

Г. КОШКАРОВА,
колхозта ижи-сидик эрестекчи.

Чаштар—кедир үевис

Школа назым чөптөң бичи урутарың ада-недери доктаамал ажылдарына таарымчалык байдалды тургузуп, колхозта ижи-сидик аныкдап. Ында колхозчу-ла малчыларын болган саагычларынын 30 анык уруулары бар. Бичин чаштарың бугу талаам оңд, доктарыңа болган киян-чурт-тиринге таарымчалык байдалды тургузырыме колхоз баштаар чери болган хөрөң-көшөр чөвүдөли узулг ижил-герин салган. Садик дериг-херекселдер, ойнарлар, бичи урууларга даарыштыр чогааткан номнар болган өскө-даа эрестек чугула чүдүдө-биле эки халдырттыган.

Чаштар — бистик кедир үе-вис. Ычангап олорун ма-жымда эгелен чагай мөзү-мийаарга чаңкычтыктар, өөрдир херек. Бисте хүндүс бол-ган дуво солчун аныкдап тур-рар 4 ажаакчы, 3 киян-чурт-чи башкы, бичин киян-чурт-чейи салган.

кадым үргүзү хыяп турар эмчи сеэстры, амдагы ашпиченин белеткечилерин ийи дөшөр бар.

Киян-чурт башкары башкары А. Шулмиди, П. Сероденкова, Э. Киязева олорун родлы Оңд уламдында ил-сидеги уруулары боттарынын салдыгыне чыгыс берген, үргүзүчү мыйлап, холдөш, шүдү-тэи турарын бо-ла көрүп бо-луру.

Г. КОШКАРОВА,
колхозта ижи-сидик эрестекчи.

ТӨӨГҮНҮН ХЕРЕЧИЗИ

Төөгү дөрге, төөгү-ле бол-гай. Оз өскөрүшүн чокча артар. Мээң күчүдү, узулг чуртунуң хөй назия чоу боттарымын эртин келген үе-чазымын, хөтүгүдөшүн аайы-биле тусай төөгүдү. Оз бугу төөгү каткыжы кел-ген, бистик ССР-иң намда-ры болу бээр. Мээң мурунда шөйлү берген бо орук—Тыма-нын төөгү-биле дөрт хол-балык найыралдын оруу. Оз дөрге төөгүгү өргөп болган амгы хуверинин чаа төөгү-дү Совет Тыямын чыгарып — бистер-биле калы кылып турар, ат-сурагалы Венесек тра-ктивин уламчымы бо-ла болгай. Мындык бодоларымыс боламы-шаан. Туранга чедип келдим.

Амгы Бии-Хем районуң ТАР турар, орденин Бии-Хем кэжүвүз деп адаар тур-ган дийир чүе. Оңд төвү-сыйырагай Туран хорой алапач бо шыкыла. Ол — элэди шаңалы Ленин орде-нин элчеленин «Кызыл тараачын» колхозтун төгү-биле түтү берген. Орденниг чор-раан кожулда орденниг хо-ро! Оңд хөтүгүдөшүнүн үе-дээни кара мадыс шыла-рагай күш-ажыл боббайнап. Чыгыс өскө-биле сөгээр-ге, күш-ажылчы киян-чурт ораны-дыр ийи. Дөшү шаң-налды «Кызыл тараачын» депшип, хөтүгү келген бичи-ди, бөдүн тараачын киян-чи — дириг төөгүнүн хөрөң-көшөр бо колхозтан тын алдыр мей. Ындык киян турар жуурап.

Колхоз даргазы, Социали-стик Күш-ажылдын Мадыры Петр Васильевич Астафьевтин тайлыбырын четкикейин үе-дире каалаанымы эскербе-дим:

— Кай, мындык бе? Шунту-ла дийрг төөгү шыкыла?

— Ийе, мындык. Оон хөйүн билип ап болур сидер. Адрен бо тур. Бажымыңа чок бол-за, ажылдап турар черинге че-де берипер — дөш, мөчө сунган савызымын артыма «Наромамны тадымы» деп бижип калды.

— Дөшү, чаа-ла пейсалам киян дийнеч чоп, Петр Васильевич?

— Пейсалам. Ыччалда-даа аныкдап турар дарга.

— Чүгө үндөшлөкчү эвес, дарга!ла база чорандыр аа?

— Ындык, Семен Тимофе-евичин шунтувус дарга дий-рир улау бис.

Ол аразында Петр Васи-льевичиниң хөй айтырмала-ры-биле шугуудатпа дөшүг, телефон кылдыртаймы бөор-ге, даргамы чардыктарымы-биле үнүккен мей.

Дириг төөгүмү дилевиниан мей. Ажылдап турар черинде болган байлымында чок болду. Оон кады-кырааны мынча дей-дир:

— Ажыл-агыл хайгаарал чачымша кылган ийр боор, огулм. Бөгүн хар чап турар боорга, тараа дугайында чү-галааны олдуруп-олуруп, шаң-че кылаштан хире болду.

Топ шаңга «Кызыл тараа-чын» колхозтун үндөшлөкчи-леринин бирөөн — Семен Ти-мофеевич Коровниг ужуражы бердим. Мээң дийлэмн бау-гаар Туранга баштай тургус-тушкан, хөй шапонал киян-чурт коллективниг анык-дагынын дугайында Семен Тимофеевичинин чугалаан доңулай арак дамылды:

— Туран ийича бичи суур түдү, Хүн киян-чурт оңу дол-гандыр тараа тарып эвээш-

биче мадын өстүрүп турган 1930 чылдын март 30-де орус тараачынар, тыа араттар каткыжы, колхозту тургустан-чүе. Оон даргазына мейи сонган мындык. Инти күзү-үс колхозтун хөрөгилги мындык: 42 анык ады, 20 анык астыр, 9 андазын, 40 анык илгир, тараа кестирер бир, сизен кестирер бир ма-шина, 19 терге дөш, өскө-даа үрүмк эг-хөресол. Оон агты-да 300 баш хөй, 50 мыймыты бода мал. Тарааны чүу-даа болза 125 гага тарып турган чүе.

Коллективниг анык-агыл тургустунган, дөңү-ле ай чедип чорда, апрельдин 29-та 12 киян колхозтан үнгөн, кулактарын талаамчы чабыл берген. Олар бис мыйшап тараачынар эвес, хуу өңүчүр-өк улау болган. Кулактарын өк бөдү бистик чаа органи-застаттынган колхозчувусту буурадырын орадыламы, хара-лачы чоруктарың үүлүгүн турган.

Оңд сөөдүдө чылдарда олорунин малын болган эг-хө-

решленин хавырап, колхозча дугагагынын соода, колхоз күлү кирил, сайылар эгелестен. Чаа хөвериниң коллективниг амдырлыгына чон чаңкып, ажыл шуудай берген.

1941 чыл, Июнь 22-де ССРЭ-ге фашисттик Германия оор бау-биле халдаан. Ындыкты дайымын чылы «Кызыл тараачын» колхозтан 30 киян Ада-чуртту нагалаары-биле фронтке чорупкан бис. Немец-фашисттик элекчилерге удул мадырлыгы-биле түзүп турган, беш Хомутус алыш-кылар, Н. Кошкаров ийи олду-биле, мээң боддарымы—Ми-хила биле Семен болган өскө-келер-даа амы-тынындап чар-кылаптар. Дайын соода Ту-ранга 10 киян ээл келген бис. Ол улул дайында чүгө бистер эвес, тыма эки турачыларың эрест-дип киришкенин оңа-лап демдегээр херек. Бистик колхозта ам беани чурттап, ажылдап турар П. Бабыр, А. Алай ээл шыкың тыма эки турачылар бар. Ычангап ортс, тыма киян-чуртун ва-ыралы — оттуг чаага ка-

«Киян-чурт кая-даа хүн-дүдүгү дийик мыйлажып турар болгай бис. Ол хүндүгү кия-жилер — төөгүнүн дийик хө-верчилер-ди. Оларын бир-э-зиге мыйлар ужурашай мей.

В. СЕРЕН-ООЛ.

БИИ-ХЕМ РАЙОННУН «КЫЗЫЛ ТАРААЧЫН» КОЛХОЗУ 1930 ЧЫЛДА ТУРГУСТУНГАН, ТЫ-ВАДА ХООЧУН АЖЫЛ-АГЫЯЛАРЫНЫ БИ-РЭЭЗИ. ЫНДА АЖЫЛДАП, ЧУРТТАП ТУРАР КИЖИЛЕРНИН ШАЛЫПЧЫ КУШ-АЖЫЛ-ДЫ-НЫН, ЭП-НАЙЫРАЛЫНЫН ДУГАЙЫНДА, СССР-НИН 50 ЧЫЛЫНГА УТКУШТУР АЛГАН ХҮЛЭЭЛГЕЛЕРИН КАНЧААР КҮҮСЕДИП ТУ-РАРЫНЫН ДУГАЙЫНДА БО АРЫНДАН НОМ-ЧУНДАР, ЭРГИМ НОМЧУКЧУЛАР.

Туран сүт-бараан фермазында Торлаа Ховалы-овна Салдак 8 чыл улай бызаа ажаакчылап ажы-лап турар. Оңд ажаан турар 37 бызааларынын би-рээзи-ле буй-хүнде 890 грамм дөңзини немеп турар. ЧУРУКТА: Т. САМДАН. Бо арында фотолар С. ФЕОКТИСТОВТУУ.

Шынарлыг септээр

Ажыл-агылдың язы-буру адырларында чарыш калбар-рып, бедиткен хүлээлгелерин алгылаан ажылдап турарын коллектив бурзууге-ле бар-ган көрүп болур. Ол бүтү күжөүшүниң күш-ажыл ССР Эвлекенин 50 чыл болур удул байырлыгына турсаат-тыган дөшөп киян бурзуу билер. Бистик колхозтун эң септее мастерскаянын коллективин узулг юбилейге ут-күшүр баа-ла социалисттик хүлээлгени алган. Мастерскаянын ажилчыларынын муру-нунда кол сорута—бүтү-ле септее ажылдарын ой-шаал-да, кынды-даа саалаанымы чокча белик шыварымы кылы-ры болур. Септее мастер-скаяныда токарлар, уа-рыны, даргаанар, дунааалар, слесарлар болган өскө-даа ажылдарын кылып турарын айтырга-ла, чүгө көдө анык-агылдың машина-техникамын ажал-агылдың язы-буру адырларын ук мастерскаянын узулг-хууу кирип турары илден.

Токар ажылдарын чорудуп турар цехте комбайнларга болган тракторларга херек. Кызылдын «Сельхозтехника» бөзүн кылбайн турар чүдүдери чөвдүрүп кылып турар. Ол цехте Николай Аба-рыш, Степан Никифоров бол-ган өскө-даа бедик мергежле-лиг токарлар ажылдап, ялы-рың чүдүдери колдурут, нормалы 120—128 хуу күсе-дип турарын демдегээр ужу-зүт. Н. Абарынов чүгө токар эвес, одалагыл аппаратла-рынын септеп, элээр цехте бааа ажылдап турар.

Семен Чекулаевке удултын ийити бригаданын механика-торлары назымаксай анык-дап, найыралдык чорун көр-гүзүп келгенер. Олар ам чыс-кы хову ажылдарына хөрөң-көшөр техникамын септеп турар-лар. Чызын тараа чаштырар селкаларын септерин доос-тап, илгирлер септерин 50 хуу чедип келгенер.

Септеегени эки шыварымы кылырга, техника болган өскө-даа эг-хөресол үргүзү үрелин, улаа-ларга мастер-скаяке дагын келбес болур. Ычангап септетинге ма-шина-техникамын калчар кылдырганын үргүзү хыяп турар бис.

А. СНИТКО,
колхозта топ септеег мастерскаянын эрестекчиси.

Сес чыл нүүрунде

Колхозтун төп фермазын 520 ивөө үң колхозда үстүнгөн болган кодан бурзууде-ле дөрт кадарчымы быжыгалаан. Бистик кодаммыста 170 анык ивек бар. Мээң дузала-чы кадарчылары П. Ооржак, М. Кыргыс, К. Доржу, Кадат-ты элчелеп эрттирип турар бис. Бир киян инектерин ка-дарып турда, артык үң кия-нин фермага кылааларын ийи-ни артыган, мал чөмө белет-терип болган өскө-даа үр-мек ажылдарымын кылып турар кылдыр хуваанып алган бис. Амгы хүвөдө кол айтирты-кылаа удул калааларымын чы-лыгыра болган сөгүнү чоошкулудын алыры болур. Бо ажылдапта кадарчылар ба-за-ла киянни турар бис.

Ивек кадарып эгелесте ам сес чыл болуп тур мей. Эр-кен үенин иштинде хама-алырышкан аныкдап мергенип, колхоз баштаар черинин бол-ган коллективтин үлөшөдери ап, шапнамы-даа келдим.

Совет киян-чуртун хүн бү-рүдө кылып чурар ажал-ижи СЭКИ-нин XXIV съездининиң шунтирлерин амырларга боттадырымын болган төс-көшүлдүң алыры болур. Бо ажылдапта кадарчылар ба-за-ла киянни турар бис.

Ивек кадарып эгелесте ам сес чыл болуп тур мей. Эр-кен үенин иштинде хама-алырышкан аныкдап мергенип, колхоз баштаар черинин бол-ган коллективтин үлөшөдери ап, шапнамы-даа келдим.

Саннар, фактылар

1930 чылдын март 30-де (ин-чан адал турганы-биле) ТАР-нын Бии-Хем кожуунунга «Кызыл тараачын» колхозту айна чурттан турган орус та-раачынар үндөшлөп тургус-канылар. Оңд кижигүшери баштай 18 өг-буле турган.

1941—45 чылдарда Ада-чурт-тун Узул дийининиң фронт-узуңе ол колхозтан 30 киян чоруктап; олорунин чүгө оңу тилгелегин дедир ээл келген-ер. Оларга В. Кунаев, С. Ко-ровин болган өскелерин-даа хамаарыштырып болур. Ол ышкан ук колхозта тыма эки турачылар бааа чурттап, ажылдап турар.

1970 чылда, В. И. Ленин-ниң төрүтүнгенинде бээр 100 чыл оңуң юбилей ме-дальды бээр 70 киян ол колхоз-тан шапнаткан.

Колхозта бо хүнерде орус-тар, тылар, украинер, ла-тыштар, хакастар дөш, шунту он хире нацияны киян-чурт-тап найыралдык ажылдап, чурттап турарлар.

ДЕМНИГ КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЭЭЛЧЕГДЕ

Эволюциядан болгаш автономия республикалардын куш-ажылчы чедишчилеринин дугайында, оларнын соксаал чоң сырыл харылааларнын дугайында, коммунист тургузуушкунга оларнын нады кирип тур салыштынарнын дугайында СЭТА-нын корреспонденттеринин дымнадыгары чурттуң бүгү булуңдарындан кээп турар.

тем-бүдүрүлгө каттыжымшыкынын конструкторлары болгаш инженерлери квазилектроннуң телефон станциязы дээр бүдүрүлгө чериниң төлөвилени ажалдап кылып кырыккениер. Оң дуаазы-биле хоорайлар аразына телефон харылаазын долузу-биле автоматчыдып долузу.

РСФСР: ажылчы кадрлар дарганы

Черниговтун артык кезектер кылар заводунун беш чүс ажылчынын эликчилерин, слесарь-сепекчилерин, токарьларнын тускай артемин Горькийдин «Автогаз» каттыжымшыкынын бүдүрүлгөлеринге өрөңнп тургаш, чапа бергенер.

Гонгорий Бутушенко, Виктор Перелая болгаш Василий Полюнов олар Черниговка мергежээлик дарганын кылып өрөңнп алган. Олар Бусыгинин алдарыг дарганаашкын черинге мындг ажылчы мергежилди челип алганар. Оларнын башкылары — Социалистик Күш-ажылдын Маалыгы, СЭКП-нин XXIV съездинин делегаты Арсений Огиев база Дмитрий Барцев, Василий Иванов, Павел Савичев олар боттарынын ол өрөңникчилеринге сеткил ханын, чогаарланыр.

Токарьлар Павел Лапа болгаш Николай Мышко, фрезеровщик Степан Наконечный, эликчи Андрей Глушко олар «Автогаз» теоретикти өнөрдөлгени болгаш чартык чыл практикалаанын соонда ийги болгаш үшкү чергенин

Программа бугулар башкартынар чаз АТС телефон харылаазынын бедик шынарлыг болгаш үзүк чок ажылдарын хандылар. Оң туняелинде хой күш үнер ажылдар эвээкээр кылыгыларын үрөбөс, мөңгө эдилелин хандылар.

Вашчилер Ленинградчылар-биле дыка хой чыл дугузунда үрө-түнөлдиг калы ажылдан келгенер. Олар хоорайлар аразынын АМС-2 дээр автоматтыг телефон станциязын калы кылып тургускан.

Бистид коллективтеринин аразына найырал дайын сөөлдүңгө берге чыгыларда төртүтүгөн — деп, заводтун парткомунун секретары Эрик Ошим чугаалап турар. Авторлары вожделер болуп турар автоматтыг болгаш муштун тургалгыг шугумнар Ленинградтыг каттыжымшыкынын цехтеринде калбаа-биле ажылдаттынын турар. Боттарынын ээлчегинде «Кызыл зарыяны» ажылдакчылары эзөөн каш технолоогтор чорудугалары болбозыраңайжылар талааы-биле дуржугалын бистид бүдүрүлгө-биле солчуп турарлар.

В. БЕНЕРИС, СЭТА-нын корр.

ЛАТВИЯ: калы ажылдажыла

Риганын В. И. Ленин агтыг «ВЭФ» заводунун, Ленинградтын «Красная заря» деп эр-

ССРЭ-нин 50 чылынга уткуштур

ганы бээр, ол болгаш амгы үеде заводтун бүдүрүп турарында ийи катан хой болур. Таллиннин бо бүдүрүлгезинин чаартылганына 20 хире төлөвилел болгаш эртем организациялары, Москваның, Ленинградтын, Одессаның, Тираспольдун, Новосибирскинин, Днепропетровскинин болгаш өске-даа хоорайларын үлетпур бүдүрүлгелери киржин турар.

М. ИШОВ, СЭТА-нын корр.

МОЛДАВИЯ: чаа трактор

Бишкевтиң трактор түдүгүн заводунда Т-70С дээр илчирбелг тракторун дуржулга хевирлерин белеткени, ону болза чыгыр сөйлөзүлгө ажылдап кылдыра оң бүгү комплекстерин күөсөдирине ажылдаар. Оң шимчедичинин күчүзү болза Т-54С дээр амгы тракторундан 15 ат күжү артык. Алгы 300 миллиметр болуп турар оң солуп ай турар илчирбелери ол чаа тракторун кедээ ажылдаттын өске-даа ажылдарына ажылдаар арганы берип турар.

Конструкторлар болза трактористерге таарымчалыг болур эржек чутула эртиг байдаларына база барымдаалап, ону кылганар.

СЭТА-нын корр.

Турисчилер аътаныпкан

Дүүн Кызылдан юбилейг чыдыг турар ийи-чорунуң киркиччилери аътаныпканар. Эртенги оң шахта Совет Тывын беш чылы стадионунд чыныгы оң амыг «Инар» деп автобустар кээп чыккай турупканар. «Оларга Тывын бүгү райондарын, удуз-улуз бүдүрүлгөлеринде келтирэн 392 туристер олургулашканыр.

ССРЭ-нин түрүстүганындан бээр 50 чыл өнгө тураскалтыгын найырал проэди-биле бугу дуустун байыраалыга алдар боддурган социалистг чарыштын

мурнакчылары: ажылчынар, кодоозу таравчылар, маалчылар, албай-лаакчылар Кызыл — Ленинград — Кызыл аразынын маршуду-биле аян-чорун элестинери ол. Олар Албай, Смоленск, Минск, Ерст, Вильюк, Калининград, Кузнец, Рига хоорайларын таварышкан, ол-ла бүгү черлерин тоолуут төлөри-биле болгаш тоску беш чыл плавин ажылчы чондарын кынар күөсөдир турары-биле таанышканыр.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ ФОТОСУ.

Парлалга чагыдылгасы

1973 чылдын солуннар болгаш журналдар чагыдылгасы, чурттуң бүгү черлеринде шыкшап, Улуз-Хезиниң Ак-Туртунда организастыг чоруп турар. Сохкозтун маалчыларына почтачы Базыр-Сат Ошай кыска үенин иштинде 150 кезек солуннар, журналдар бижиккен. М. Сагаан, Б. Монгуш шыкшап кизи бүрүзү 3—4 чагыдылгалыг маалчынар хой.

Ак-Туртун ортумак школанын коллективинде хой-ништи парлалга тардыкчылары А. Дембров биле А. Даржай оларнын ажы-лыг база мактап болур. Иштизи-биле мында 280 кезек солуннар, журналдар бижиттинген, чагыдылга чедишчилер үргүзүлүп турар.

Сохкозтун төвү Ак-Туртун суурда болгаш кадыкшылга школазында келир чылдын солундарын, журналдарын чагылар ажыл база организастыг чоруп турар. Сохкозтун ферма, бригада, ажыл-агый участкастарын айың-биле хой-ништин парлалга тардыкчылары 7 кизи бижиттинген.

К. КОМБУ.

Номчукчунуң бодалы

Август 22-де үнгөн «Шың» солузда «Хуреш дугайында маң бодалдары» деп Б. Монгуш-оолдун материалын номчап, ону делгин, аңаа бодунун чамдык саналынын кырыккениер.

Национал хуреш тыва уластуң шагшаандан тура өн-не көрүшүгү өюм деп санадык келген.

УЖУП БЭЗРИ. Хуреш дээр бар-ла шаа-биле белетинер алган кизи кайы-бир таныш, доргула-фералиңгэ ужуп бээр чүтүлдөр бо-ла тура бээр. Мону артынын аажым-чачылды деп санаар журулу.

Чагыс колхоз, сохкозтун мөгелери республика маргылаазында бот-боттарыга таварыш береш, аразында чугаалашкан соонда кайы бирээң ужуп бээр. Бир-төө хуреш болганда калдыг-даа таныш, төрөл деп чыдак чокка, арыг шыны-биле хуреш.

ШАНАЛ, МАКАЛ. Национал хуреш талааы-биле-даа спорттун өске-даа хевирлеринге шанаал четкен уласту шанаал мактап турар. Ол дээрге спортчуларга өөрүшкү болгаш алдар-хунду. Республика маргылаазында магалдык черлерин болза эки деп бодар мен.

С. ТАВА-САМБУУ.

АЛЫШКЫЛАР

Алгышкы соолту катан Андрей-биле укурашканын салтып келген. Эскадрон Аб-каздап үтүш доктаай хобанга чүве. Барыны дүктө то-рур поедт маан тургашвар. Самдан бир көргөс, нолугу үчтү солдат дайлышканын аар чолемшаан кылашкан бар чолем. Карак ишеш деп аразында Андрейнин та-нып каап. Самдан эжинче үт-күй калып береш, эң чок төрөлиңге укурашкан чүве деп, бүгү-ле күш-биле куужак-тышкан.

— Экин, онунуң! Сен база дайында кириниң ол бе? — деп, Андрей чутанын эгелөөн. — Экин, Андрей! Ине, ам-ва тулчурувус ол, Сен чынып бар чор сен бе? — Чок, бүдүмдө балыг бичи эжирй бөгө, катан ту-чур мен.

— Ур боор сен бе? — Ийи ай артык. Эмчилер болуң дээр чүве. — Андрей ам кайда ири-деп, Самдан данаашан сорбу-шаан боданып турган. — Ам дорт ай иштиңде Андрейде каңдыг өкөрлөгүлөр болуп тур ириң?

Барыны чүктен моторлар дааңж баштай оожум, оон соонда чоруп дымзып чоруп олтурган. — Ам база танышлар-дыр! деп боданган.

Ия ол аразында эскадрон турган алаактыч чанында арыгыны мындыла үтөр-боолар кинигиркэйин-ле үнгөн. Билганың баштарында дээр чыгыс чымыс «ИТ» деп бистид самолёттарыны үжүр эр-кениер. Та челе үө иштиңде нулак чары берги деп дааш үрүлчүлөөн чүве. «Ол боор, ташты-дыр бе, хораның чы-лашвар!» деп Самданым хым ханын турган.

Шаап халдаашканын эге-дээр дугайында дуулап келген. Ташты-ла дүштөшкени ийи шап болган. Азтар доп-доран даалынтан үчүтөгөр, харды дуу хонуну шыаа алы береш. Сират Илчичини олу-руу алдын улазын-биле аргаан түктү туткан, хамыктын муш-уду шаап олтурган.

Самданым кара ады ийи кулаан кымышан, ээлиңиң чамгыс-даа өзүн эрттирбөйиң дөңгөң кылып олтурган. Ол хай көрүп маалпарга, сөзөмелерин кылаңалдыр чыгаң өки тура-чылар хартыганын кашпа-

эмилеткен шычын чораш. Кудыбышен чанында улуз эм-өлөгө чага чедир чыккан. Бо тоңчу чок уази айтыра кайп катан мерекени оожуру, өдүмчүл кара аспааче каш удаа кире бөр чаксан. Чайнык эгезинде чаа-ла дайлышканын туруп, каш ай турбайн ордундан адырышкан.

Самдан бир холунда көл-дүңгөшкө чөлөпкөн, өскө холу-биле сонганга кастымал-дай туттузуп чораш. Болга хеме көрүнгөн сонгага челип көргөс, бодалдар оон бажын хомо алма-ла бээр. «Чугуа тып-ны артык-дыр мен, Беранге баргаш фашистерин согар дөң күөзүм бүтүшө ол-дур. Бо күдүгү ай элдиг чүтүрүп боткам. Болга кезен шымаң, эштин алаа, экин кайы хире ири. Балыг киребөөн-дөө болза, үндүр бижитпөр болза, чынып бир чыдырдым чүтүрү апаар, оон соонда Улуз-Хезимге аам Тарыска кысыл-тарыма, каңдыг-даа аарыг-ның изи безин артайы бар оң! Иван биле Сонди мени-ликер канча-ла турлар ири!» деп бодалдарыңе шымы-ны кире бөр турган.

Бир-ле хун ол сонгазын баяныга олурарга, бодуң шериңге эжинче утгай кел чыгышвар. Самдан оларко кезек көрүп олурган соонда: «Ойг, Андрей!» деп алтыра кайыпкан, дайлышканын бу-руштар оштанышаан салба-нады-ла каан. Та ашым-калыг, та өөрүшкүге алыс-калы ол, оон ийи караан чаш-тар дугайы береш.

— Андрей! — деп, Самдан алтырышкан.

Демтин баштай ангайды береш, ийи улуз карактары хере көрүңкөн, аксын ангай-тышкан, кир шаан каан ор-ген деп шимчеш дивейт ту-рупкан. Эзөөн болганда ийи холун атайышкан, эржим кызын куужактарымага бе-ден кылаш, уткуу-ла келген.

— Саныга, сен сен бе? — (Андрей Самданым Саныга деп алдар турган).

— Мен болбайн, ам кым боор, экин эрчим! — дээш, Самдан холдарын көдүрүп-терге, оон колдукташтары кыгаркыдыр көп дүң-күзүш.

Ийи алышкы бот-боттары-ның куужактарында кымын кым чурра тулдулар эвөс дүң-жиг мые-ла тутувар турган. Эзөөн болганда бот-боттары-дан алдырын, карактарда бул-

Михаил ПАХОМОВ

мне сактып, найыралын, харып-даа Кызыл эмиң дээр Андрейг, Самдан-биле Сонди-нин хоралд тургашын, Андрей шериңге турган шөлөөлөн шөргө, Кызылга уткуу, оон соонда үдөн тургашын, Ани-скиге Самдан фронтко бар чорда, Андрей шөлөөлөн чынып бар чыкканын, тынде-те-те чедип келген деп оларын манап чоруп чок кызыларын шугузуун сактып олтурганар.

Луванов муруу шугум ба-рынын муруунда Самданга мында деп чагып турган: — Бистид улазувусма маң муруундан мөгелер көр, Саны-ла. Чагааларың почта-биле чорудуң-ла турар кыры-дыр мен, а мону сен чедир дээш, Андрей экин куужа-таш, үш булуңдай дүрүп каан чагааны сууга.

— Чаа, сөң чамгыч мала-зы күөсөдир мен. Чаа аде-рин дөрөңлөрүт. Чагаала-ның түрүр бис. Берлин чедер салым чок болган-дыр мен, оода сен чорай чериң-деп менче чагадың бижил, Бистид чагыс чер чуртту-гарымыска укурашканың, байырдан чедирер сен.

— Чаа, албай чедирер мен! Дайлышкылар соолту катан кылашканын алашкан. Андрей оорукче чедер дээр чүтүрүчү чоруп боткам. Самдан экин барыны куужабейн баргаш соондан кайтап артып калган.

Оңу-дурдур Монгуш ЧАА-ГЛАП-ООЛ.

ЧУГУАА ТИЛЕЛГЕ

Ийги черде Венгриянын шылаачылары чоруп турар. Олар ССРЭ-нин шилдик командалыгына бир сан четлес туңгундиг. Салтыгы доозу ой-наан хүнде венглер испанлар-ны бир уткан, олар-биле ужу-ражканы тилеелгеге—3,5; 0,5 саныг дооскан. Ушкү чер-дин ССРЭ-нин командалыг эзеп турар. Ол команда 28 саныг.

Оон ийи командалар азы-биле Румыния 25,5; ГФР—25, Чехословакия биле Болгария — кайызы-да 23,5; Голандия — 21,5; АКШ—21, Испания — 20,5; ГДР—19,5 (сонгаараткан бир салгыгы); Польша — 19; Швеция—18,5; Аргентина — 17,5; Да-ния — 15; Швейцария—13 (I) саныг чоруп турар.

Оон берге чедер — он бир шақты маалары деп бөл. Эжи кайтап удуз айтырган: — Ол кандай он бир шак чүвө?

Ийигиң аңай-бээр көргү-лөөң, сымаранган: — «Кылаң-караңың» он био шактан эгелен сазар апарганын билбес сен бе?

С. ВЛАДИМИРОВ.

КЫСКА ШООДУГЛАР

— Язгы, чүте-ле сен эртем-билг, чок болганың ол? — деп, Хараачыгай айтыр-ган.

— Школага сонстап челе-ди ырак-тыр. Аңаа чедир дора дээр-ле ийи хун сооп кели-тизе чедерин кандыг ийик. А сен чүте бижик-билг чок сен, кужурум?

— Чүте дээрге, халун эр-тир дүргөн укар-дыр мен

— Акшаң кайы? — Саваның дүвүде — дааш, оол айткан.

Ийи ажишкы укурааы бер-геш, бирээң айтырган: — Шөлөөң турар кизи болгай сен, кайнаар барың.

чүңү кымын түр сен мөң, төрөң? — Аржаннааш келдим. Ан-даа беш хонук бар, дүргөн тө-нер чүве болза, ажылдаксай бериям, эш. Мында чүңү ма-нап турарын ол? — Сээн ол беш хонук ба-рыктыг чүвө-лиң он эш.

РЕДАКЦИЈАНЫҢ АДРЕЗИ

Кызыл, Шегинки-Бравченко кулмчүзү, бажы № 3, ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторун 24-63, редакторун оралкачыларын 35-24, пропаган-дизацияны 23-54, харысалгалыг секретарынын 23-35, партияж амырлар килизинин 37-13, кулдура килизинин 23-54, кезде ажыл-дыг килизинин 21-47 улагуру килизинин 22-64, чага килизинин 41-27, информация база совет стүгүзүт килизинин 20-60, бухгалтерияны 31-75, корректорларын 27-41. Солун келбей багызга 32-75. Телефонче толгаар.

Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлениниң чанында Тывынны комундур черинин республика типографиясы (Кызыл, Шегинки-Бравченко кулмчүзү 1), ТС-0194.

ШЫДЫРАА КЛУВУ. ХООРАЙ ЧЕМПИОНАДЫ

Кызылда шыдыраа спортту-га сонуургактарын салы хой. Мооң мурунда оларга шыды-раа маргылаалары, белетке-ли, секциялары эрттирер ту-рум чор чок турган.

Эртен субботада «Совет Ты-вын 5 чымы» стадионга шы-дыраа клубун Тыва АССР-нин Министрлер Чогуалыгын чанында күш-сүзүлгө болгаш спорт комитетинин даргазы А. С. Нурает чүве чуугалып, байырыг байдалга алышкан.

Шыдыраа клубу ийи чы-рык делегтер өрөздиг. Ийида ойнаарыга, 2 маргылаалар эрттирерине болгаш секция-лар чорударыга бот таварым-чалыг байдалдар тургусту-ган.

Оон соонда аңаа хоорайнын шыдыраагы бири тер дөңи 16 эң шымар спортчуларын маргылаады эгелөөн.

Оларнын иштинде сүзүлгө шыдыраачылар М. Кенип-Лопсан, П. Берковичи, Б. Ондар, хоорай чемпиону В. Лу-канов бар.

Бирги салгыда А. Делер-оол — В. Ламинин, В. Смир-нов — П. Берковичи, Б. Он-дар — Д. Бурхановту, Ю. Бя-лов — В. Бахаевти, М. Кенип-Лопсан — В. Кудинговту, С. Маады — В. Стороженковту уткудуан, Б. Оорыак биле А. Ануфриев хайымнашкан.

Ийги салгыда ийги раз-рядчы Юрий Бяковтун рес-публиканың шилдик коман-далыгын ыраакташ чорай Виктор Луканов-биле ойнааы солун болган. Бывок чараш ойнаарын көргүзүп, хоорай чемпионул үр болбады дү-жү боорунче алашкан. Өске салгыларда Б. Оорыак, А. Делер-оол, М. Кенип-Лопсан, Б. Ондар, В. Смирнов ту-ту-дула, В. Стороженков, И. Ануфриевти, В. Павловту, П. Берковичини, В. Ламинин уткудушкан.

Ийи чагыш ийги салгымын соонда М. Кенип-Лопсан, Б. Ондар, Ю. Бяков, А. Делер-оол ийи-ийи сапарлыг бол-ганар.

О. МАВДИР.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ОКТАБРЬ 11-ДЕ

МОСКВАДАН	Осетия АССР—19.40—«Чаш-кынар». Уран-чечен филь-ми.
13.00	— Дамчыдылгалар программасы. 13.05—Школа-чыларга «Көстөр». Пионерги телечымынды. 13.35—Медиа-арыны». Чогаалчы А. Алек-сандр дамчыдылганын жорудар. 14.30—Өңүт телекөргүзүгү. Күрүңгө академиктер «Эсто-ния» деп театрынын балет ар-тистеринин концерти. 16.20—16.30—Чапсар. 16.30—Дамчыдылгалар программасы. 16.35—«Будуузу». Уран-чечен фильми. 18.00—«Уе». Ин-формастыг программа. 18.30—Баскетболга Европаның чем-пионы. Херөөкениер ССРЭ-Италия. Болгариядан дамчы-дылга. (Бижидилге). 19.10—«Бузулбас эвилел». Согу-

булуугаар, чамдык черлерге хар чаар. Барыны утанып-кыдыгы хат копкаш. Агаар-ның температурасы 5—10 градус чыгыр.

Кызылда болуугаар, чагыс. Хат копкаш, Агаардың темпе-ратурасы 8—10 градус чыгыр болур.

Редактор В. С. ШАРВАНИ.

КИНО

ОКТАБРЬ 11-ДЕ

«НАПЫРАЛ»: «Орус шол» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шак-тарда.	«БАШ ТААРЫЧЫЗЫ МЫС» 10.50, 12.50, 16.50, 18.50, 20.50 шактарда.
«КАА-ХЕМ»: «Эрги амыды-ралдың драматы» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.	«ВОСТОК»: «Деснештирбес кырганнар» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.
«ПИОНЕР»: «Мангун хоо-лайлар» 9.00, 14.50, «Баш таарыччызы мыс» 10.50, 12.50, 16.50, 18.50, 20.50 шактарда.	

Солун неделяда 6 катан үнер